ב"ה
גליון 256 ויאי
ט' טבת תשפ"א

חיים ביעקב ומיתה בישראל

ידוע מאמר חכמים (בתענית ה,ב בשם ר' יוחנן, שיופיו מעין יפי יעקב): יעקב אבינו לא מת, כי כן פונה ירמיהו (מו,כו) ליעקב ואומר: ואתה אל תירא עבדי יעקב... כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבְיָם – מה זרעו (- שאליהם הוא מדבר) בחיים, אף הוא בחיים (- גם אל יעקב עצמו מדבר הוא כְּחַי ועומד לפניו ממש)! כלומר: חי הוא לגמרי במכלול צאצאיו וגויעתו אינה אלא כפשיטת מלבוש; לעיני הרואים חנטו החונטים וקברו הקוברים, אך לאמתו של דבר לא מת יעקב וכל-כולו גנוז בשלמותו התמה בזרעו!

והנה ברור למדי שענין זה אמור לגבי בחינת יעקב [וכרמוז בביטוי של הנביא מיכה (ז,כ: תתן) אמת ליעקב – אותיות יעקב לא מת, שכך טבעה של האמת שאין לה בַּטָלה עולמית], אבל בחינת ישראל יש בה מיתה, וכפי שבולט בכתוב בריש פרשתנו (ויחי): ויחי יעקב – ויקרבו ימי ישראל למות. ננסה לבאר את פנימיות הענין בדרך אפשר:

שֵם ישראל עומד על גבי שם יעקב, וניתן כאשר שָׂרָה יעקב ישירות עם שרו של עשו ויוכל לו, ואילו שם יעקב נאות-לו כאשר הוא בא בעקיפין ובערמה, "ידו אוחזת בעקב עשו" בלא להתנגש עמו חזיתית. שֵם יעקב מתאים להתנהלות העם בגלותו בארצות הגויים, ואילו שם ישראל מתאים לעם במקומו הטבעי-הגרעיני-העצמי, בארצו שלו, ובמלכותו העצמאית. "בקש יעקב לישב בשלוה" בארצו, ולא עלתה בידו, ומעט ורעים היו שנותיו, כדבריו אל פרעה, כי לארץ נאות שם ישראל, ודווקא במצרים חי יעקב טו"ב (-17) שנים שלא בצער ומעין עולם הבא, ושכינה עמו כמו שאמרו בזוהר, והוא סימן לבניו בכל הגלויות ובכל הדורות שייתכנו חיי-רוח שלמים בכל מושבות ישראל, שבהם לא רק ישרדו אלא יפרצו לרוב, ימה וקדמה וצפונה ונגבה, להוסיף עליהם (בחינת יוסף, הצדיק החי, "תולדות יעקב"-ורחל), בנסתר ובעקיפין, גרים וניצוצי אור ויופי וחכמה מכל קצוות תבל. בחינה זו של פעולה בעקיפין, מובטח לנו שתהא קיימת תמיד ולא תפסוק, כי "אין ציבור מתים", אולם בחינת ישראל, מושל בארצו (ומַלכוֹ יהודה בן ישראל ולאה), יש לה בַּטָלָה, בחינת מיתה, כאשר "שכינתא (-בחינת הנוקבא, מלכות דאצילות, שרש כנסת ישראל) בעפרא" וישראל גולים מעל אדמתם.

ובסוד שם הוי"ה -

נכון אם כן להתבטא כי שם יעקב "גבוה" – רוחני-פנימי-נסתר – יותר משם ישראל המורה על מציאות גלויה בשטח. כידוע שארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא רומזות לחכמה-בינה (- י-ה), מדות הלב-הרגש (- ו') ומלכות (- מעשה-מציאות בשטח, ה' תתאה), והנה על יוסף אמרו שנקרא שמו יהוסף בשעה שקידש שם שמים בסתר ועמד בנסיון התאוה (- המדות), והרי-לו שלשת האותיות הראשונות, העליונות של השם הקדוש המייצגות את המוחין והמדות, ואולם יהודה שקידש שם שמים בגלוי והודה-הכיר בפומבי, "נקרא כולו על שמו של הקב"ה" בארבע אותיותיו כסדרן, ונתחדשה-נכללה בו גם ה-ה' תחתונה המייצגת את המלכות הגלויה.

החי שאינו-מת והמת המִתחַיֶה

את הרוח היהודית אי אפשר להמית כליל, אך את גילויה, מלכותה בפועל בארצה ניתן להמית. אכן לפי דרכנו שמענו שדווקא בבחינת ישראל שייכת תחיית המתים וקימתם מעפר, וגאולת ישראל הריהי כהתחיות מן הנפילה-המיתה. וכך קרויה הארץ בפי דוד "ארץ החיים" – שמֶּתֶּיה חיים (לעתיד לבוא), כפירוש חכמים. אבל ניתן גם לומר שהחיים בארץ שרויים תדיר בבחינת שפלות (- "טובה הארץ מאד מאד" כאשר "מאד מאד הווי שפל רוח"), האופיינית לארציות-הנוקבא, לדוד השפל בעיניו וליהודה שהודה ובוש, למי שמרגיש תדיר נפוּל מעיקרו ובכל שעה וכל רגע נמסכים בו חיים חדשים.

סתימת הקץ

מי שמרגיש וחוֶה חיות תמידית, אינו יכול לשער את תחיית המתים מעפרם, משום כך יעקב אשר לא מת נסתם ממנו קץ אחרית הימים, הגאולה שאין אחריה גלות, ואינו רואה ומדבר אלא על מציאות שבטי ישראל בארצם בבית ראשון שעתיד ליחרב. בכדי לראות את התחיה השלימה, לממש את בחינת "ישראל", צריך הוא "לצאת מעצמו", להסכים בדעתו לצאת מבחינת יעקב החי בשביל למות ולהקבר בארץ כישראל, וכן משיח בן יוסף עתיד "למות" (בפועל, או ממלכותו, כשאול ויהונתן) במוסרו את תמצית חיותו במחיית עמלק "לטובת" חיי דוד-משיח ומלכותו, אך כמובן אין המדובר בביטול חיותו בְּכְדֵי, אלא בהזרמת תמצית חיותו לשם בנין המלכות בפועל, וכדוגמת היחס בין היסוד-הזכר, מדת יוסף, למלכות-הנוקבא, שבשעת הזיווג "לא יכול יוסף להתאפק" ומזרים את כל חיותו לטובת הולדת חיים חדשים מחודשים שיולידו-מחדש גם אותו עצמו, "למחיה שלחני אלקים לפניכם" לשום לכם שארית בארץ, ואתם תעלו את עצמותי – העצמות הגרעינית הנסתרת בתוכי – מזה אתכם כשיפקוד אלקים אתכם להקים מלכות בארץ ישראל.

לפי דרכנו נפרש, שיעקב בקש לברך ולגַלות-אחרית לא רק מבחינת יעקב, אלא גם מבחינת ישראל שֶׁבּוֹ – "ושמעו אל ישראל אביכם" – אמנם בחינה זו נסתמה בו כמבואר, וברך רק מבחינת יעקב, כאמור בסוף הענין "ויכל יעקב לצוות את בניו".

[ולפי משל חכמים במדרשם, יעקב הריהו כאוהבו של מלך שרצה לגלות לבניו "מסטורין של מלך" ופתאום רואה הוא את המלך מציץ עליו בחלון! חזר בו מכוונתו ואמר להם דבר אחד בלבד: הוו זהירים בכבודו של מלך! כלומר אין מן הראוי ובלתי אפשרי לגלות את רזי המלכות ופרטי קץ הגאולה מן הגלות (שזהו עיקר עניינה שהגאולה נסתרת בה והקץ עלום וסתום, וכדברי חבקוק "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבוא לא יאחר", היכולת לחכות בלא לחשב קִצין עדיפה מכל החישובים, כדברי חכמים בפרק חֵלק!), ורק זאת ניתן לומר בכללות ובתמצית, גם מן הגלות, ש"מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול". וכך בהפטרת ויחי עיקר ציוויו של דוד בשעת מותו לשלמה, שלא ימחל על כבוד המלכות ויעשה נקמה בצוררים אותה].

משה וכל נביאי הכתב

ואף משה (שגם הוא, כיעקב, "לא מת" לדעה אחת בפרק ראשון של מסכת סוטה!) המברך בטרם מותו, מאחר שלא נכנס לארץ אינו יכול לגלות את קץ אחרית הימים, וברכותיו מעין ברכות יעקב (ככתוב "בדד עין יעקב", וכדברי חכמים). וגם מן הנביאים כולם, אף כי נתנבאו בארץ, נסתם הקץ לפרטיו, כי בימי דוד ושלמה לכאורה הגאולה-המלכות כבר נתונה, ומשעת פירוד הממלכה חזרנו לבחינת גלות בה הקץ חתום וסתום (וכפי שמצוה יעקב כשמבקש לגלות את הקץ הקבצו ושמעו), כי רוב שבטי ישראל בהנהגת יוסף שפרשו מבית דוד פניהם אל החוץ, ומדינתם ככל מדינות הגויים ובמושגיהם (ראו בגליונות קודמים) כשהיהדות, אם בכלל קיימת, מתכנסת אל המישור הרוחני-פנימי ולא באה לביטוי מדיני-ארצי-ייחודי.

ומה נשתנה הדור הזה מכל הדורות

והנה אנו בדורותינו זכינו למצב חדש, ש(כמעט)לא היה לעולמים, שהוקמה בחסדי שמים מדינה ליהודים בארץ ישראל, בה "נקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, ושמו להם ראש אחד" כחזון הנביא הושע (ב,ב), ועם כל חילוניותה וגוֹיוּתה של המדינה הנתונה, הרי האחדות וההתכללות שבפועל בין היהודיות והיוספיות, בין יעקב וישראל קוראת וזועקת לאיחוד העצים לעץ אחד. ויתכן שהמפתח לכך הוא חידוש הנבואה (כדרך שנפרץ החזון בימי שמואל הנביא לקראת עידן הממלכה ככתוב). כלומר יתכן שבמצב הדברים הקיים כבר אין הקץ חתום וסתום, וכל ישראל שבני נביאים הם (ומובטח לנו בפי יואל הנביא שיתנבאו כל הבנים והבנות), אמורים אנו לחזות ונתבעים "לגלות את הקץ החתום" לפרטיו, כל אחד לפי שאר רוחו אשר חננו אלקים, ולהפיק מלבו הטוב ומתבונתו "תסריטים" או תהליכים מפורטים לתקנת הציבור, העם והמדינה (והעולם כולו); "ישוטטו רבים ותֵרבה הדעת" למצוא ניבים-מושגים רלוונטיים ולהניב את הגאולה המתבקשת. כידוע שהנביא אינו רק בעל ניב, אלא גם "קטליזטור" שתפקידו "לקדם" את נבואתו-חזונו שלא ישובו ריקם עד אם נעשה והצליח כל חפץ משלחו. בקיצור: הָבוּ "נכתוב חזון מבואר", כדברי חבקוק, נצייר ונביא את הגאולה עכשו!

ולסיכום –

סיפור איחוד שבטי ישראל שאנו קוראים בו בתורה בשבתות אלו, הוא בעצם סיפור – ומטרת – ההיסטוריה היהודית כולה, עד ימינו ועד בכלל. ספר בראשית הכולל (כדאיתא) את המקרא כולו, מסיים לכאורה את הסיפור בטוב, אך החיבור איננו שלם, ועובדה היא ש"נפתח" ונתגלע המתח שוב ושוב לאורך ההיסטוריה ומופיע בצורות שונות ומשונות. שרש הענין בשני השמות של אבא יעקב-ישראל כמתואר, אבל כל פירוד שאתה מוצא בכנסת ישראל לדורותיה – בין מלכות יהודה ומלכות יוסף, בין "ספרדים" ל"אשכנזים", בין דתיים וחילוניים, בין לאומיים וליברלים, בין שמאל לימין ובין משכילים לעובדי כפים, ועוד כהנה וכהנה חלוקות העולות על הדעת – משתלשלות ונובעות מכפל-הפנים המובנה בתוכנו מקדמת-דנא, וזה תפקידנו ומשימתנו וזו גאולתנו – "לשאת הפכים", כלומר "לסבול" את שניהם יחד, ולמעלה מזה: להשיאם ולזווגם באהבה, ועוד למעלה מזה: לנשאם-להרימם אל מקום בו יתברר שאינם הפכים כלל אלא עצם אחד ממש.

גם אם נדמה שרחוקים אנו מאיחוד העצים לעץ אחד שבחזון יחזקאל, ומחזון ישעיהו (יא,יג) ש"אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים", נסינו להראות שמצבנו היום בארצנו הוא חידוש גמור שלא היה כמותו מימות דוד ושלמה, ומבקש-מאפשר – וממילא גם מחייב – לחזות את חזון אחרית הימים שנסתם, לציירו להניבו ולקדמו במו-ידינו וברוח-פינו. [ובמה שנוגע לאיחוד השבטים בפרשיות ויגש-ויחי, נראה שחוסר השלמות מתבטא בכך שאנו במצרים, ויוסף בראש, מה שגרם לאֶחיו לחשוב שאין לבו שלם עמהם (ראו מי השילוח), ועל כך בכה יוסף בהבינו שבעצם אכן הוא ה"גרמא בנזיקין", שכן החיבור השלם, ללא חשדות ומתחים, לא יתאפשר אלא בארץ, כשיהודה-המלך בראש ("ועבדי דוד מלך עליהם" ככתוב באיחוד העצים ביחזקאל). ואמנם גם התיקון הזה רמוז בפרשה, בציווי יוסף לאחיו בטרם מותו להעלות את עצמותיו (ועוצמתו-אונו המושקעים במצרים) אל ארץ החיים, שם עתיד להתקיים החיבור השלם שאין אחריו פירוד].